

ΔΗΜΩΔΕΙΣ ΔΟΞΑΣΙΑΙ ΠΕΡΙ ΧΑΛΑΖΗΣ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΠΡΟΣ ΑΠΟΤΡΟΠΗΝ Η ΚΑΤΑΠΑΥΣΙΝ ΤΗΣ

ΥΠΟ
ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΠΟΛΥΜΕΡΟΥ

Αἱ καταστροφαὶ τὰς ὁποίας προκαλεῖ εἰς τὴν γεωργικὴν παραγωγὴν ἢ πτώσις τῆς χαλάζης εἶναι, ὡς γνωστόν, μεγάλαι. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι αὕτη πλήττει τὴν ἄμπελον, τὰ σιτηρὰ καὶ πολλὰ ἄλλα φυτὰ συνήθως κατὰ τὴν κρίσιμον περίοδον τῆς ἀνθήσεώς των καὶ τῆς ὠριμότητός των καρπῶν των. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἡ πτώσις τῆς χαλάζης θεωρεῖται, τοῦτο γὰρ θεωρῶν κατὰ καὶ θεομηνία, ὡς ἡμπορεῖ εὐκόλως νὰ συμπεράνῃ κανεὶς ἐκ τῆς εὐθὺς διαδεδομένης παροιμίας αὐτὸν καταραμένο τόπο τὸ Μάη μῆνα χαλάζει θεομηνία¹ καὶ ἐξ ἄλλων συναφῶν πρὸς αὐτὴν παροιμιῶν καὶ λαϊκῶν ἀποφθεγμάτων².
Κατὰ τὰς δεισιδαίμονας δοξασίας τοῦ λαοῦ σήμεραν, αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦν προφανῶς τὴν παναρχαίαν πίστιν τῶν πρωτογόνων ὅτι δύνανται παντὸς φαινομένου κρύπτεται κάποιος θεός³, ἡ πτώσις τῆς καταστροφικῆς χαλάζης προκαλεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἢ κάποιου ἁγίου καὶ ἀποτελεῖ εἶδος τιμωρίας ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ὑποπίπτουν εἰς διάφορα ἁμαρτήματα⁴.

Συνήθη ἁμαρτήματα, ὡς τουλάχιστον προκύπτει ἐκ τοῦ περισυναχθέντος ὕλικου, εἶναι κατὰ τὰς λαϊκὰς ἀντιλήψεις:

α') Ἡ τὰ φῆ γεννηθέντος νόθου τέκνου. Εἰς τὰς χαλαζοπλήκτους περιοχὰς εἰδικώτερον ἢ θανάτωσις ἢ ἐκθεσις καὶ ταφὴ νόθου τέκνου ὑπὸ τῆς μητρός του ἐπισύρει τὴν τιμωρίαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὁλοκλήρου τῆς περιοχῆς, πάντων τῶν κατοίκων αὐτῆς θεωρουμένων συνυπευθύνων, ἐπεὶ δὲ δὲν ἔχουν καταγγεῖλει τὸ ἀνο-

1. ΚΑ, χφ. 2327, σ. 13 (Σταυρὸς Ἡμαθίας, 1962), χφ. 2859, σ. 41 (Βάρβαρον Ἡρακλείου Κρήτης, 1964), χφ. 3666 Γ', σ. 467 (Πήλιον, 1973). Πρβλ. καὶ Ἡμερολόγιον Μεγάλης Ἑλλάδος (ἐφεξῆς ΗΜΕ) 1 (1922), σ. 34.

2. Βλ. π.χ. τὰς παροιμίας: «ἀντὰ 'πρεπε δὲν ἔβρεχε κι ὁ Μάης χαλαζώνει» (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 6 [1913], σ. 94. Πρβλ. ΗΜΕ, ἐνθ' ἄνωτ.), «ἀπὸ βροντῆς κι ἀπ' ἀστραπῆς κι ἀπὸ χαλάζ' κι ἀπὸ χιόνι κι ἀπὸ τ' ἀρβανταϊνὰ ὁ Θεὸς νὰ σὲ γλυτώνῃ» (ΙΑ, χφ. 830, σ. 233 [Παῖσι-Ἀντιπαῖσι]).

3. Βλ. M. Nilsson, Geschichte der griech. Religion I, München 1955, σ. 391.

4. Κατὰ τὰς δοξασίας τῶν Βυζαντινῶν ἀκατὰ τινα δαιμόνων ἢ καὶ ἀγγέλων οὐκ ἀγαθῶν ὁργὴν φιλεῖν γίνεσθαι» (Κλ ή μ. Ἄλ σ ζ., Στρωμ. 6, 3, 31 (Stählin-Fruchtel). Βλ. σχετικῶς Φ. Κορυλλέ, ΒΒΠ 1, 2, 1948, σ. 223, ὅπου καὶ παραπομπαὶ εἰς τοὺς συγγραφεῖς.

σιούργημα¹. Ἡ διὰ τῆς πτώσεως τῆς χαλάζης ἐκδηλουμένη ὀργή τοῦ Θεοῦ δὲν ὑποχωρεῖ, ἐὰν δὲν «ξεπαραχώσῃ τὸ κοπέλι», τὸ ὁποῖον σημειωτέον θάπτεται συνήθως εἰς ἔρημον τοποθεσίαν τοῦ χωρίου² ἢ εἰς τὸ ὄριον αὐτοῦ³. Ἡ διάρκεια δηλαδὴ τῆς πτώσεως τῆς χαλάζης ὑποδηλώνει ὅτι τὸ νόθον εἶναι βαθιὰ παραχωμένο καὶ «ὁ Θεὸς χαλαζώνει, ὥσπου νὰ τὸ ξεπαραχώσῃ»⁴. Ἡ θύελλα μάλιστα, ἡ ὁποία ἐνίοτε συνοδεύεται ὑπὸ πλημμύρας, καθαρίζει τὴν γῆν ἀπὸ τὸ μίasma τοῦ ἐκτεθέντος παιδίου⁵. Συναφεῖς δοξασίαι ἀπαντοῦν καὶ εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς⁶.

β') Ἡ ἀπόπειρα συνάψεως ἐρωτικῶν σχέσεων μεταξὺ μητροῦς καὶ υἱοῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν, ὅπως ἀναφέρεται εἰς τὸ δημοτικὸν τραγούδι:

τρία συννεφούδια φάνηκαν ἀπ' Ἀγίου φῶς τοῦ μέρους,
τὸ νὰ βρέχει κρὺο νερὸ καὶ τ' ἄλλον βρέχ' χαλάζι,
τοῦ τρίτου τοῦ φαρμακιδὸ βρέχει καθάριον αἷμα⁷.

Ἐπίσης προκειμένου νὰ προληφθῇ ἀνόσιος ἐρωτικὴ μεῖξις ἀδελφῶν, ἀγνοούντων τὴν ἐξ αἵματος συγγένειάν των, πίπτει χαλάζι καὶ προδηλωτικὸν σημεῖον. Ἔτσι εἰς τὸ γνωστὸν δημοτικὸν τραγούδι τοῦ «Κοινοῦ» ὁ ἀδελφός, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀγοράσει ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ τὴν ἀδελφήν του ἀπὸ τῆς ἀδελφῆς, ἐτοιμάζεται νὰ συνέλθῃ μετ' αὐτῆς, ὁπότε:

καὶ ἀρχίζει νὰ τῆνε τζιμπέ καὶ ἄρχει ὁ Θεὸς νὰ βρέχῃ
καὶ ἀρχίζει νὰ τῆνε φιλή καὶ πέφτ' αὐτὴν χαλάζι⁸.

γ') Ἡ ἐξωμοσία χριστιανιστοῦ. Ἔτσι π.χ. εἰς Ἀνακοῦ Καππαδοκίας ὅταν γινόταν χαλάζι, ἀέρας — προπαντὸς τὴν Μ. Σαρακοστή — ἔλεγαν «... κάποιος

1. ΚΛ, χφ. 1980, σ. 3 (Μαγούλα Ἐλασσόνος, 1952). Πέρα τούτου πιστεύεται ὅτι καὶ μόνῃ ἡ γέννησις νόθου τέκνου ἐπισύρει τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ὁμοίως ἐκδηλώνεται διὰ καταστρεπτικῆς χαλάζης (ΚΛ, χφ. 2494, σ. 36 [Ὁμαλὴ Βοῖου Κοζάνης, 1962], χφ. 1982, σ. 7 [Κονιαστὴ Ἐλασσόνος, 1952]). ΚΛ, χφ. 1975, σ. 23 καὶ χφ. 1974, σ. 15 (περ. Ἐλασσόνος, 1953), χφ. 1970, σ. 9 (Βλαχόγιαννη Ἐλασσόνος, 1953).

2. ΚΛ, χφ. 1975, σ. 23 (Λυκούδι Ἐλασσόνος, 1953): «Τὸ νόθον ὅταν τὸ πνίξουν, τὸ παραχῶνουν μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό, γιὰ νὰ μὴ γίνη μεγάλη ζημιὰ. Ρίχνει χονδρὸ χαλάζι, ἐὰν εἶναι βαθιὰ παραχωμένο, καὶ δὲν παύει, ἐὰν δὲν τὸ ξεπαραχώσῃ τὸ κοπέλι».

3. ΚΛ, χφ. 2442, σ. 13 (Δαμασκηνέα Βοῖου, 1962).

4. ΚΛ, χφ. 1973, σ. 4 (Γαλανόβρυση Ἐλασσόνος, 1952).

5. ΚΛ, χφ. 419, σ. 80 (Σχωρίτσανα Ἡπείρου), χφ. 2459, σ. 26 (Νεστόριον Καστορίας, 1962).

6. Εἰς Gussenstadt τῆς Γερμανίας π.χ. ἐὰν νόθον φονευθὲν δὲν ταφῇ, πίπτει χάλαζα (HDA, II [1929], στ. 1310).

7. Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 4 (1911), σ. 240. Πρβλ. Α. Γουσίου, Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, Ἀθῆναι 1901, σ. 85-86 (Παγγαῖον).

8. Ἑλληνικὰ Δημοτικὰ Τραγούδια (Ἐκλογὴ), Δημοσιεύματα τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀρ. 7, 1 (1962), σ. 390. Πρβλ. καὶ Γερ. Δ. Δρακίδου, Ροδιανά, Ἀθῆναι 1937, σ. 113.

τούρκεψε, γι' αὐτὸ γινόταν ἡ ταραχή. Πήγαιναν τότε στὴν ἐκκλησία κ' ἔκαναν παράκληση»¹.

δ') Ἡ φθορὰ μοναστηριακῆς περιουσίας καὶ πιθανώτατα καὶ ἄλλα συναφῆ ἀμαρτήματα. Συγκεκριμένως κατὰ παράδοσιν ἐκ Καρυδέας Πρεβέζης, ὅταν οἱ κάτοικοι τοῦ Μονολιθίου ἠθέλησαν νὰ ἐκδιώξουν ἀπὸ εὐφορον περιοχὴν τὰ «γιδοπρόβατα» μοναστηρίου, διὰ νὰ οἰκαιοποιηθοῦν αὐτήν, καὶ ἐλιθοβόλησαν τοὺς ὑπηρέτας μοναχοὺς, ὁ ἡγούμενος πληροφορηθεὶς τὸ γεγονός ἔλαβεν εἰς τὰς χεῖρας του τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου καί, ἀφοῦ ἐξῆλθεν εἰς τὴν αὐλὴν ἐναντι τῆς θέσεως Πλάκα, εἶπε: «Βλέπεις ποὺ σοῦ κυνηγοῦν τὸ βίός σου; Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ οὐρανὸς ἔβριξε καὶ ἄρχισε νὰ πέφτῃ χαλάζι καὶ βροχή»².

ε') Σοβαρώτατον ἀμάρτημα θεωρεῖται ὅμως ἡ παραβίασις τῆς ἀργίας κατὰ τὴν ἐορτὴν Ἀγίου, θεωρουμένου ἰδίως προστάτου ἀπὸ τὸ χαλάζι ἢ τῆς ἀργίας ἐορτῶν ἄλλων ἁγίων. Κατ' ἀκολουθίαν ὁ λαὸς ἀποδίδει, ὡς εἶναι φυσικόν, μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν τήρησιν ὀρισμένων ἀργιῶν καὶ τὴν ἐπίκλησιν τῆς βοηθείας τῶν ἁγίων διὰ τὴν προστασίαν τοῦ λαοῦ τῶν ἐκ τῆς πτώσεως τῆς χαλάζης καταστροφῶν.

Ὡς ἡμέραι τοιαύτης ἀργίας θεωροῦνται κυρίως ἡ Μ. Πέμπτη, ἡ Πέμπτη τῆς Διακαινησίμου, καλουμένη ἄλλως «ἀσπροβδόμαδος»³, καὶ ὁλόκληρος ἡ ἑβδομάς τῆς Διακαινησίμου («ἀσπροβδόμαδος»⁴). Τὴν ἀσπροβδόμαδα οἱ χωρικοὶ δὲν εἰσέρχονται εἰς τὰ ἀμπέλια⁵, καὶ δὲ γυναῖκες τὴν δὲν ἐπείλναι⁶, φοβούμεναι τὴν πτώσιν τῆς χαλάζης.

Εἰς Ἀργιθέαν Καρδίτσης «τὴν ἀσπροβδόμαδα» δὲν βγάδουν ὑνὶ οὔτε σκάβουν, γιὰ νὰ μὴ πέφτ' χαλάζ'»⁷. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὴν ἀσπροβδόμαδα δὲν κάν' νὰ δ'λεῦνιν»⁸, «τοῦ φυλᾶν γιὰ τοῦ χαλάζ'» καὶ «ἄσπρη ρόχα δὲν πρέπει νὰ φανῇ πουθενά»⁹. Εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὴν Μ. Πέμπτην καὶ κατὰ τὰς Πέμπτας τῶν δύο ἐπομένων ἑβδομάδων δὲν πλύνουν, δὲν λούζονται καὶ δὲν πηγαίνουν εἰς τὸ ἀμπέλι, διὰ νὰ μὴ προκα-

1. Θ. Κωστάκης, Ἡ Ἀνακού, Ἀθήνα 1963, σ. 316.

2. ΚΑ, χφ. 3007, σ. 77-78 (περ. Πρεβέζης, 1966). Πρβλ. καὶ χφ. 2431, σ. 18 (Κύπρος, 1961).

3. Δ. Λουκόπουλον, Γεωργικὰ τῆς Ρούμελης, Ἀθήνα 1938, σ. 165. Πρβλ. καὶ Ἰστ. Λεξ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν λ. ἀσπροβδόμαδος.

4. Περ. Προμηθεὺς 9 (1898), σ. 237 (Βόλος).

5. Βλ. Δ. Λουκόπουλον, ἐνθ' ἄνωτ.

6. Ἀννης Παπαμιχαήλ, Τὰ μέταλλα εἰς τὰς μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας ἐνεργείας, ΕΛΑ 17 (1964), σ. 92.

7. Γ. Α. Μέγα, ΖΕΛ, ΕΛΑ 5 (1945-49), σ. 113.

8. Βλ. Δ. Λουκόπουλον, ἐνθ' ἄνωτ. Πρβλ. καὶ Δ. Σ. Λουκάτου, Ἀργίαι καὶ ἅγιοι τιμωροί, ΕΚΑ 20-21 (1967-68), σ. 73. Εἰς περιοχὴν τῆς Κοζάνης δὲν γνέθουν τὴν Τετάρτην τῆς Λαμπρῆς (ΚΑ. χφ. 1815, σ. 98, Σέρβια, 1953). Σημειωτέον ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Γρεβενῶν ἀβάδουν μὴν ἡλικιωμένη γυναῖκα νὰ κεράσῃ τὴ νύφη (ἔταν περάσῃ τὸ ψῖσι ἀπὸ βρύση ἢ ἄλλο χωριὸν) καὶ νὰ τὴν ξεσκεπάσῃ (δηλ. νὰ ἀφαιρέσῃ τὸ ἄσπρον πέπλον, ποὺ φέρει εἰς τὴν κεφαλὴν). Ἄν δὲν ξεσκεπαστῇ ἡ νύφη, πιστεύουν ὅτι σίγουρα θὰ πέσῃ χαλάζι σ' αὐτὸ τὸ χωριὸν (Γ. Α. Μέγα, ΖΕΛ, ΕΛΑ 3-4 [1941-42], σ. 81).

λέσουν χαλαζόπτωσιν¹. Εἰς τὴν Δωδώνην Ἡπείρου ἐξ ἄλλου δὲν ἐπιτρέπεται γενικῶς νὰ ἀκοπαιζοῦν πλυμένα ροῦχα»² καθ' ἡμέραν Πέμπτην καὶ κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς. Εἰς τὴν Θεσσαλίαν τηρεῖται πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἡ ἀργία τῆς Πεντηκοστῆς καὶ τῆς Ἀναλήψεως³, ἐνῶ εἰς τὴν Στενήμαχον τῆς Θράκης ἐτήρουν εὐλαβικῶς «τίς πέντε Πέφτες ἀπὸ τῆ Μ. Ἑβδομάδα ὡς τῆς Ἀναλήψεως. Τὶς φ' ἡμέρα γὰρ τοῦ χαλάζι». Κάθι Τιτάρτ' ἤθελα βγγῆ οὐ ντιλάλ'ς νὰ γυρίσ' στοὺς μαχαλάδισ κὶ νὰ φουνάζ': Ταχιά, χριστιανοί, μὴ βγαίνειτι στ' ἀμπέλια. Θ' μνηθῆτι, μὴ κάμιτι τ'ν ἁμαρτία κὶ ρίξ' οὐ Θιὸς τοῦ χαλάζι' τ' κὶ μᾶς τὰ χαλάσ'. Ὅσου δὲν τελέψ' τοῦ Χ' στοὺς Ἀνέστη μὴ βγαίνειτι»⁴. Εἰς ἄλλας περιοχὰς τηρεῖται πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἡ ἀργία τῆς Ὑπαπαντῆς⁵, ἢ ἄλλως τῆς «ἄγια Ἱεροσαλῆς»⁶.

Περαιτέρω εἰς διάφορα μέρη τηροῦνται αἱ ἀργίαι ἁγίων προστατῶν τῶν γεωργῶν πρὸς ἀποφυγὴν γενικώτερον παντὸς κακοῦ καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ τῆς χαλαζοπτώσεως ἢ λαμβάνουν χώραν κατὰ τὰς ἐορτὰς τῶν ἁγίων τούτων διάφορα θρησκευτικὰ νόμιμα, ὡς ἁγιασμός, λιτανεῖαι κλπ.⁷

Ἔτσι εἰς τὴν Θράκην πιστεύεται ὅτι αἱ ἅγια Ἑλένη φυλάει ἀπὸ τὸ χαλάζι, τὸ σηκώνει μέσα στοῦ μανίκι της»⁸, ὅπως καὶ ὁ ἅγιος Βασίλειος (11 Ἰουνίου), ὁ ὁποῖος θεωρεῖται προστάτης τῶν ἀμπέλων.

Εἰς τὴν Σωζόπολιν τῆς ΒΑ Θράκης τῆς ἀγίας Βλαχέρνας (2 Ἰουλίου) «δὲν ἐκάναν καμμιὰ δουλειά, γίνε γιορτάζαν πολλὰ χρόνια πρὶν φυλάξῃ πὲρ τὸ χαλάζι. Φαίνεται πρὶν τὰ παλιά χρόνια ἐκτὴ τῇ γιορτῇ ἀπὸ τὴ Σοπολι πολλὸ χαλάζι καὶ χετὰστρεψε τ' ἀμπέλια, τὰ μποστάνια κλπ. καὶ πὲρ τότε φαίνεται χιρίσανε νὰ γίνε γιορτάζουνε γιὰ τὸ χαλάζι, γιατί ὅποιος δουλεύει καὶ γτὴν ἡμέρα, ἔχανε τ' ἀμπέλια ντου καὶ τὰ χωράφια ντου»⁹.

Εἰς τὴν περιοχὴν Πέλλης γίνεται ἁγιασμός εἰς τὸ ἐξωκκλήσιον τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν τοῦ Πάσχα¹¹ καὶ τηρεῖται ἡ ἀργία τοῦ προφήτου

1. ΚΛ, χφ. 3654, σ. 156 (Ἅγιος Βασίλειος Λαγκαδᾶ, 1973) καὶ χφ. 3683, σ. 82 (Ἅγιον Πνεῦμα Σερρών, 1973), χφ. 2394, σ. 231 (Σκρακηνοὶ Πέλλης, 1961).

2. ΚΛ, χφ. 2025, σ. 8 (Ἀλποχώριον Ἡπείρου, 1954). Τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον. ΚΛ, χφ. 2136, σ. 1 (Βασιλικὸν Κορινθίας, 1954). ΚΛ, χφ. 1887, σ. 6 (Τεμένη Ἀχαΐας, 1953).

3. ΚΛ, χφ. 1976, σ. 54 (Τρίκαλα, 1952).

4. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. 12 (1943-1946), σ. 12.

5. Γ. Α. Μέρτα, ΖΕΛ, ΕΛΑ 5 (1945-1949), σ. 62 (Αἶνος).

6. ΚΛ, χφ. 2135, σ. 84 (περ. Ἀργολίδος, 1954).

7. Δ. Σ. Λοῦκατοῦ, Ἀργίαι καὶ ἅγιοι τιμωροί, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 79 κἑξ. Οὕτως ὁ ἅγιος Τρύφων, προστάτης τῆς βλαστήσεως, προστατεύει τοὺς γεωργοὺς καὶ ἀπὸ τὸ χαλάζι (ΚΛ, χφ. 3718, σ. 154 [περ. Καλαβρύτων, 1973]).

8. ΚΛ, χφ. 2066, σ. 40 (Μακριώτισσα Θράκης, 1954).

9. Ἀρχ. Θρ. Θησ. 12, σ. 163. Πρβλ. Δ. Σ. Λοῦκατοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 82.

10. Β. Βαφειάδου, Ἡθὴ καὶ ἔθιμα Σωζοπόλεως, Λαογρ. 29 (1974), σ. 82.

11. ΚΛ, χφ. 2394, σ. 76 (Καρυδιὰ Πέλλης, 1961). Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἀνάπτουν μέχρι σήμερον εἰς τρία ὠρισμένα σημεῖα τῶν συνόρων τοῦ χωρίου, τὰ ὅποια πρέπει νὰ φαίνωνται μεταξύ των, ἀπὸ ἕνα κερὶ διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν.

Ἡλία «για νὰ μὴ πέση χαλάζι»¹. Εἰς τὴν Γορτυνίαν ἐπικρατεῖ ἡ ἀντίληψις ὅτι «ἡ ἀγία Τριάδα βαστάει τὸ χαλάζι στὴν ποδιά της»², ἐνῶ εἰς τὸ Μανιάκι Πυλίας καὶ ἀλλοῦ τηρεῖται ἡ ἐορτὴ τοῦ ἀγίου Ἀντωνίου³ (17 Ἰανουαρίου) πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν.

Εἰς τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα τηρεῖται ὡς ἀργία ἡ ἐορτὴ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (8 Μαΐου), ἐπεὶ πιστεύεται ὅτι ὁ ἅγιος ἀστέλλει τὸ χαλάζι καὶ καταστρέφει τὰ σπαρτά» ἐξ οὗ καὶ ἀποκαλεῖται «Χαλαζιάς»⁴. Τέλος εἰς τὴν Ἡπειρὸν τὴν αὐτὴν ἡμέραν (8 Μαΐου) ἐορτάζεται πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἡ μνήμη τοῦ ἀγίου Ἀρσενίου καὶ τηρεῖται ἡ ἀργία του⁵.

Πέρα τῶν μεμονωμένων ὁμῶς, καθ' ὅσον γνωρίζω, περιπτώσεων τῶν ἀναφερομένων εἰς ἀγίους⁶ ἀπαντᾷ μὲ εὐρεῖαν διάδοσιν εἰς τὸν βόρειον ἐλληνικὸν χώρον ἡ λατρεία τοῦ ἀγίου Χριστοφόρου (9 Μαΐου) ὡς προστάτου ἀπὸ τὸ χαλάζι. Ἡ διάδοσις αὕτη ἔχει προφανῶς σχέσιν μὲ τὰ εἰς τὸ συναζάριον τοῦ ἀγίου (11ος αἰ.) ἀναφερόμενα, κατὰ τὰ ὁποῖα ὁ ἅγιος παρακαλεῖ τὸν Θεόν: «Κύριε, δὸς χάριν τῷ σώματί μου, ἵνα πᾶς ὁ ἔχων βραχύ τι λείψανόν μου φανερώς δύναται ἀπελαύνειν τοὺς δαίμονας, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ πολλοὶ ζητοῦσί με εἰς πόλιν ἢ ἐν ἄλῃ ἢ ἐν ἀγρῶν ἢ ἐν οἰκωδῆποτε τόπῳ μὴ ἐπέλθῃ αὐτοῖς ἐκεῖ, Δέσποτα, χαλάζας μὴδὲ θυμὸς μὴδὲ ἀφορία ἀμπέλου». Ὡς ἀναφέρεται περαιτέρω ἐν τῷ αὐτῷ κείμενῳ ἡ παράκλησις τοῦ ἀγίου εἰσακούσεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ: «...κατὰ τὸ αἶματός σου σώσῃς καὶ οὐ μὴ λυπήσω σε ἕως τοῦ αἵματος καὶ ἐν τοῖς θανάτοις σου».

Πλὴν ὁμῶς τῆς τήρησεως τῆς ἀργίας κατὰ τὰς εἰς ἂν ἐορτάς καὶ τῆς ἐπιλήσεως τῶν ἀγίων ὁ γεωργὸς καταφεύγει πρὸς τὴν λατρείαν καὶ εἰς ἄλλα μέσα, διὰ νὰ προστατεύσῃ τὴν παραγωγὴν του ἀπὸ τὴν χαλάζην. Προφανῶς ταῦτα ἔχουν τὴν προσέλευσιν των εἰς τὴν πρωτόγονον κοινωνίαν, περιεβλήθησαν ὁμῶς σὺν τῷ χρόνῳ μὲ

1. ΚΑ, χφ. 2394, σ. 283 (Σωσάνδρα Πέλλης). Πρβλ. Φώτῃ Δ. Παπανικολάου, Λαογραφικὰ Δυτ. Μακεδονίας 1, Θεσ/νίκη 1962, σ. 182. Εἰς τὴν περιοχὴν Γρεβενῶν διὰ νὰ ἀπομακρύνουν τὸ χαλάζι στρέφονται πρὸς τὸν προφήτην Ἡλίαν καὶ λέγουν ἐπωδὴν (ΚΑ, χφ. 3802, σ. 82, Κνίδη, 1975).

2. Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμίαι 1(1899), σ. 213.

3. ΚΑ, χφ. 1508, σ. 10 (Μανιάκι Πυλίας, 1944). Πρβλ. Γ. Α. Μέγα, ΖΕΛ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 61, ΚΑ, χφ. 2383, σ. 91 (Καλομοῖρα Καλαμπάκας, 1961) καὶ ΙΑ, χφ. 913, σ. 43 (Πελοπόννησος).

4. Δ. Λοσκόπουλο, Γεωργικά τῆς Ρούμελης, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 167. Πρβλ. Γ. Α. Μέγα, ΖΕΛ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 127. Βλ. καὶ ΚΑ, χφ. 1965, σ. 13 (περ. Ἐλασσόνος, 1953).

5. Βασ. Β. Παυλίδης, Λαογραφικὰ Παραμυθιάς, Ἡπειρωτικὴ Ἑστία 19 (1970), σ. 465, ἀρ. 157.

6. Εἰς μεσαιωνικά μαγικά κείμενα ἀναφέρεται «Μιχαὴλ ἀρχιστράτηγος ὁ τὸ χαλάζιν βαστάζων» καὶ «ἄγγελος τῆς βροντῆς καὶ τῆς χαλάζης» (Arm. Delatte, Anecdota Atheniensia 1 (1927), σ. 286, 10 καὶ 112, 21, E. Legrand, Bibliothque Greque Vulgaire 2 (1881), σ. XXI: «Δεῖξόν μοι τὸν ἄγγελον τῆς βροντῆς καὶ τῆς χαλάζης... Τὸ ὄνομα αὐτοῦ Φλογοθετὴ καλεῖται: ὅταν βροντᾷ καὶ ἀστραπῇ καὶ χαλαζώνῃ, ἐπικαλοῦ αὐτὸν καὶ σώζει σε»).

7. Analecta Bollandiana 5, 1 (1882), σ. 146. Περὶ τῆς τοιαύτης λατρείας τοῦ ἀγίου Χριστοφόρου εἰδικώτερον βλ. εἰς τὴν ἀνακοίνωσίν μου εἰς τὸ Β' Συμπόσιον Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου, ἡ ὁποία θὰ δημοσιευθῇ εἰς τὰ Πρακτικά αὐτοῦ.

θηρησκευτικὸν ἔνδυμα καὶ ἀποσκοποῦν γενικώτερον εἰς τὴν ἀποτροπὴν παντὸς κακοῦ. Ἔτσι ἡ δημιουργία μαγικῶν κύκλου πρὸς προστασίαν, ὡς γνωστὸν, τοῦ ἀγροῦ ἀπὸ κάθε ζημίας ἔχει ὡς σκοπὸν καὶ τὴν προφύλαξιν τοῦ ἀπὸ τὴν χάλαζαν.

Ἡ δημιουργία τοιοῦτου κύκλου θεωρεῖται ὅτι ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς περιφορᾶς εἰκόνων κατὰ τὴν ἐορτὴν ἐνὸς ἁγίου, διὰ περισχοινισμού ἢ περιαρρόσεως, διὰ καταθάψεως ἀβγῶν τοῦ Πάσχα εἰς τέσσαρα ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα σημεῖα τοῦ ἀγροῦ κ.ά.

Συγκεκριμένως εἰς τὸ Ν. Σούλι Σερρῶν κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου λαμβάνει χώραν λιτανευτικὴ πομπὴ διὰ τῶν ἀγροτικῶν ὁρίων τοῦ χωρίου μὲ «ὑψωσιν» ἄρτου εἰς τὰ δένδρα. Ἡ λιτανεύσις τῶν εἰκόνων κυκλικῶς ἀποσκοπεῖ, συμφῶνως πρὸς τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ, εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, ἀποσποβουμένου διὰ τῆς ἐνεργείας ταύτης τοῦ κινδύνου τῆς πτώσεως χαλάζης¹. Οἱ γεωργοὶ τῆς περιοχῆς Πέλλης κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Χριστοφόρου, διὰ νὰ μὴ ἀπέφθῃ χαλάζι καὶ καταστρέφῃ τὰ σπαρτά, τὰ δέντρα, ἀκόμα καὶ τὰ ζῶα σκοτώνει.... [ζεύουν] δυὸ δίδυμα βόδια καὶ τὰ ἀκολουθοῦν δυὸ δίδυμα παιδιὰ καὶ μὲ τὸ ἀλῆτρι χαράζουν γύρω-γύρω ὅλο τὸ σύννορον τοῦ χωρίου»².

Εἰς τὴν περιοχὴν Διδυμοτείχου «ἀπὸ καιροῦ καὶ παλαιοὶ τῇμ Πάσχα, τῇ δευτέρῃ μέρᾳ, πααίνουσι κόκκιν' ἀβγά 'ς τ' ἀμπέλι καὶ τὰ παρακλῶν'ι 'ς τις τέσσερεις ἄκριες»³. Καὶ εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἅμα ἐνὰ ἀμπέλι τὸ ἄσπερ κάθε χρόνο τὸ χαλάζι, πρέπει νὰ γῶν καὶ ἐνὰς τῆς τέσσερεις ἀκρίωνες τὰς κλέματα ἀπὸ ἐνὰ κόκκινον ἀβγό τῆς Λαμπρῆς. Ἔτσι τὸ χαλάζι δὲν ξανατὺβάρει»⁴.

Ἡ χρησιμοποίησις τῶν κόκκινων ἀβγῶν τοῦ Πάσχα ἀποσκοπεῖ εὐρύτερον εἰς τὴν προστασίαν τοῦ ἀγροῦ καὶ τοῦ λαοῦ ὡς καὶ τῶν καρπῶν τῆς γῆς ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Τὰ ἀβγά αὐτὰ λέγονται καὶ «εὐαγγελισμένα»⁵ ἢ «τοῦ Βατζελίου τ' ὀβγά»⁶, «μεγαλοπεφτιάτικα»⁷, «τῆς Παναήτσας» καὶ «ἀνεστημένα»⁸ καὶ ἔχουν τὴν δύναμιν, κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν, διὰ τῆς καταθάψεώς των εἰς τὸν ἀ-

1. Βλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, Ὁ ἐορτασμός τοῦ ἁγίου Γεωργίου εἰς τὸ Ν. Σούλι Σερρῶν, Σερραϊκά Χρονικά 5 (1969), σ. 138-139. Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν γίνεται περιφορὰ τῶν εἰκόνων καὶ εἰς τὸν προφήτην Ἡλίαν· «τὰ 'κονίσματα τὰ γυρίζουνε γιὰ τὴ γῆς. Νὰ μᾶς φυλάγῃ ὁ Θεὸς ἀπὸ τὸ χαλάζι» (ΚΑ, χφ. 2946, σ. 89-90, 1965).

2. ΚΑ, χφ. 2394, σ. 75 καὶ 76 (περ. Πέλλης, 1961). Ὡς ἀναφέρεται εἰς τὰ Γεωπονικά (1, 14, 6, Beckh) «εἰ καὶ κλειδιά πολλὰ δ' ἀφ' ὧν οἰκημάτων κύκλω τοῦ χωρίου ἐν σχοινίοις ἀπαρτήσεις, παρελεύσεται ἡ χάλαζαν. Κατὰ τὴν αὐτὴν πηγὴν (1, 14, 12) «καὶ ἵππου ποταμίον τῆς δορᾶς ἀποστήματα καθ' ἐκάστον τῶν τερόνων τεθέντα, τὴν τῆς χαλάζης ἵστησιν ἀπειλὴν.

3. Γ. Α. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν, Λαογρ. 7 (1923), σ. 496. Βλ. καὶ Δ. Πετροπούλου, Λαογραφικὰ Σαμοκοβίου Ἀν. Θράκης, Ἀρχ. Θρ. Θησ. 7 (1940-41), σ. 164.

4. Δ. Πετροπούλου, Σύμμεικτα λαογραφικά ἐξ Αἰτωλίας, Λαογρ. 12 (1938-48), σ. 15.

5. Γ. Α. Μέγα, Ἑλληνικά ἐορταί, Ἀθῆναι 1963, σ. 153. Βλ. καὶ ΚΑ, χφ. 1141, σ. 24 (Σινώπη, 1938).

6. ΚΑ, χφ. 326, σ. 19 (Καππαδοκία).

7. ΚΑ, χφ. 767, σ. 349 (Φαλαίσια Ἀρκαδίας). Βλ. καὶ Δ. Πετροπούλου, Λαογραφικὰ Σαμοκοβίου, ἐνθ' ἄνωτ., ΚΑ, χφ. 3769, σ. 83 (Παλλιδάριον Προύσσης Μ. Ἀσίας, 1973).

8. ΚΑ, χφ. 1141, σ. 24 (Σινώπη, 1938).

γρὸν ἢ τὸ ἀμπέλι νὰ ἐξασφαλίζουν «τὸ δέσιμο τῶν καρπῶν»¹ καὶ τὴν ἐν γένει εὐφορίαν² τοῦ κτήματος, διὰ τῆς ἀποτροπῆς τῆς βασκανίας³, τῆς ἐξουδετερώσεως τῶν ἐπιβλαβῶν ἐντόμων⁴ καὶ πάσης ἀσθενείας⁵ καὶ διὰ τῆς καταδέσεως τῆς χαλάζης⁶.

Διὰ τοῦτο τὴν Μ. Πέμπτην βάζουν τρία ἀβγά καὶ τὰ τοποθετοῦν εἰς τὸ εἰκονοστάσιον τοῦ σπιτιοῦ, διὰ νὰ μείνουν ἐκεῖ μέχρι τῆς Μ. Πέμπτης τοῦ ἐπομένου ἔτους. Τὰ ἀβγά αὐτὰ δὲν χαλοῦν, καθὼς πιστεύουν. Τὴν ἐπομένην Μ. Πέμπτην τὰ χώνουν εἰς τὸ ἀμπέλι «γιὰ νὰ μὴ τὸ βαρῇ τὸ χαλάζι»⁷. Ὡς ἐξημένην ἀποτρεπτικὴν δύναμιν ἔχουν τὰ ἀβγά, τὰ ὁποῖα γεννῶνται τὴν Μ. Πέμπτην, καὶ μάλιστα τὸ πρῶτον, ἰδιαιτέρως δὲ τῆς μαύρης ὄρνιθος⁸.

Εἰς Ναίμονα τῆς Ἀν. Θράκης «τὸ Πάσχα ἔκαμναν μιὰ κουλούρα μὲ σταυρὸν — ἁλὼν τὸ λέγανε — ἔβαναν καὶ πέντε ἀβγά, ἓνα ἄσπρο στὴ μέσ' καὶ τέσσερα κόκκινα στὶς ἄκρες καὶ τὰ πάλαιναν στ' ἀμπέλ' καὶ τὰ τρώγαν καὶ παράχωναν τὰ τσέφλια στ' ἀμπέλ' γιὰ τὸ χαλάζ'»⁹. Τὴν αὐτὴν συνήθειαν εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὰς Ἀλπεῖς¹⁰.

Ἡ διὰ τῆς καταθάψεως τῶν ἀβγῶν ἀποτροπὴ τῆς πτώσεως τῆς χαλάζης ἀποτελεῖ πιθανῶς μαγικὴν πρᾶξιν ἐξουδετερώσεως τῆς κακοῦ διὰ τῆς δεσμεύσεως τοῦ ὁμοιοσχήμου. Ἐὰν τοῦτο ἰσχύῃ, τὸ βασκαντικὸν περιεχόμενον τῆς πράξεως ἐνισχύει ἀπλῶς τὸν ἀποτρεπτικὸν τῆς σκοπῆς¹¹. Τὴν ἀπόβλιν, ἢ ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἀβγοῦ ἐν προκειμένῳ ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπιστήμη τοῦ σπέρματος καὶ τοῦ χρώματος τοῦ πρὸς τὴν χαλάζαν καὶ ὄχι μόνον εἰς τὴν πίστιν, ὅτι ἐνυπάρχει θεὰ δύναμις εἰς τὰ κεκολληλισμένα ἀβγά, ἐνισχύει, ὡς νομίζου, τὸ γένος, ὁποῖον εἰς Βαμβακοῦ τῆς Λακωνίας δένουν τὴν χάλαζαν διὰ τῆς καταθάψεως ἀπὸ τῆς ἄκρας¹² καὶ ὄχι κόκκινων ἀβγῶν. Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν διὰ τὴν ἀποτροπὴν τῆς χαλάζης ἔθετον «κλούβια ἀβγά»¹³ εἰς τὸ ἀμπέλι.

1. Γ. Α. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἐορταί, ἐνθ' ἄνωτ.

2. ΚΑ, χφ. 1980, σ. 29 (Μαγούλα Ἑλασσόνος, 1952). Βλ. καὶ χφ. 3769, ἐνθ' ἄνωτ.

3. ΚΑ, χφ. 2060, σ. 6 (Μεγαλοχώριον Σιντικῆς Σερρών, 1954).

4. Λαογρ. 5 (1913), σ. 657.

5. Δ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα λαογρ. Μακεδονίας, Λαογρ. 6 (1917-18), σ. 133.

6. ΚΑ, χφ. 767, σ. 349 (Ἀρκαδία). Βλ. καὶ HDA II (1929), στ. 610.

7. Δ. Α. Πετροπούλου, Λαογραφικὰ Σκοπέλου-Πέτρας Ἀν. Θράκης, Ἀρχ. Θρακ. Θησ. 7 (1940-41), σ. 150.

8. Βλ. σχετικῶς Στεφ. Δ. Ἡμέλλου, Θρακικὸν πασχαλινὸν ἔθιμον μαγικοῦ περιεχομένου, σ. 3 κέξ. τοῦ παρόντος τόμου.

9. Γ. Α. Μέγα, ΖΕΛ, ΕΛΑ 5 (1945-49), σ. 109, 6. Εἰδικῶς περὶ τῶν κελυφῶν τῶν ἀβγῶν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πίστιν καὶ τὰ ἔθιμα βλ. Robert Wildhaber, Die Eierschalen in europäischen Glauben und Brauch, Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae 19 (1970), σ. 435-457.

10. HDA, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 609.

11. Βλ. Στίλιπ. Κυριακίδου, Τὰ κόκκινα ἀβγά τοῦ Πάσχα, Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζ. Συνεδρίου (1953) 3, Ἀθήναι 1968, σ. 5-13.

12. Φ. Κουκουλέ, Μεσαιωνικοὶ καὶ νεοελληνικοὶ κατὰδεσμοι, Λαογρ. 9 (1926), σ. 501.

13. Φ. Κουκουλέ, Οἰνουντικὰ, ἐν Χανίοις 1908, σ. 131.

Εἰς ἄλλας περιοχὰς τοποθετοῦν λευκὰ ἢ κόκκινα κελύφη ἀβγῶν, ἀδιαφόρως, εἰς τὰ φυτὰ καὶ τὰ ἄνθη, διὰ νὰ τὰ προστατεύσουν ἀπὸ τὴν πτώσιν τῆς χαλάζης¹. Τοῦτο δὲ γίνεται, διὰ ἀνά πέση ἐλαφρὰ ἢ χάλια, ὡς ἐκεῖνα².

Σημειωτέον ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἰουβενάλης, προσέφερον θυσίαν ἀβγῶν, διὰ νὰ καθαρίσουν τὸν ἀέρα καὶ νὰ ἀπομακρύνουν τὰς θυέλλας γενικώτερον³. Ὡς δὲ ἀναφέρεται εἰς τὰ Γεωπονικά, οἱ γεωργοὶ κατέφευγον εἰς σειρὰν καὶ ἄλλων προληπτικῶν μέτρων κατὰ τῆς καταστρεπτικῆς χαλαζοπτώσεως, ὅπως ἡ περιφορὰ εἰς τὸ ἀμπέλι καὶ ἡ ταφή εἰς τὸ μέσον του χελώνης ἢ ράκους παρθένου, ἡ περιφορὰ εἰς τὸ χωρίον καὶ ἀνάρτησις εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας δέρματος ὑαίνης ἢ κροκοδείλου ἢ φώκης, ἡ σπορὰ διὰ κοσκίνου ἐκ δέρματος φώκης, ἡ τοποθέτησις εἰς τὸ ἀμπέλι πίνακος μετὴν εἰκόνα σταφυλῆς κ.ἄ.⁴

Ὅταν μετὰ τὰ προληπτικῶς λαμβανόμενα μέτρα δὲν καθίσταται δυνατόν νὰ ἀποσοβῇ ἡ χαλαζόπτωσης, ὁ γεωργὸς καταφεύγει εἰς σειρὰν ἄλλων μέτρων, διὰ νὰ «σταματήσῃ τὸ κακόν»⁵ ἢ «νὰ γυρίσῃ πίσω τὸ χαλάζι»⁶, ὅπως λέγεται. Μεταξὺ τῶν μέτρων τούτων εὐρεῖαν διάδοσιν εἰς τὸν ἐλληγιχὸν χώρον ἔχει ἡ ρῖψις τῆς «πυροστιάς» εἰς τὴν αὐλὴν καὶ μάλιστα «ἀνάποδα» καὶ ταυτόχρονος τοποθέτησις εἰς τὸ μέσον αὐτῆς κοκκίνου ἀβγοῦ τῆς Μ. Περσίδος.

Ἔτσι εἰς τὴν περιοχὴν Ἰωαννίνων ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν πετοῦμι δῶ τ' ἀνάποδα, γιὰ νὰ σταματήσῃ τὸ χαλάζι⁷. Εἰς Ἀκαδημαῖον Σιταρῆς Σερραῶν ἄβαν πέστη χαλάζι, ἂν ὅμως ὄρθια συνεχίζεται⁸. Εἰς Σύρον δὲ ἀλλοῦ «ἄμα ρίχτη χαλάζι, πετῆς ἀνάποδα τὴ σχάρα νὰ σβύσῃ στὴ βροχὴ καὶ σταματῇ τὸ κακόν»⁹. Εἰς τὴν Θράκην «τῇ πρὸς νῆς τῇ πασκαλιάς τ' ἀβγὸ τοῦ χροῦ αὐλ' ντοῦ χρόνου, κὶ ὕστρα ντὴ Μιγάλ' βδομάδα τοῦ παίρνουν 'ς ντὴν ἀγκλησιὰ καὶ διαβάζιντι, κὶ τοῦ Πάσχα τοῦ στρίβουν τρεῖς φουρὲς καταγῆς καὶ τοῦ σπάζουν, τοῦ βρίσκουν μέσα καλό... Κὶ ἄμα χαλαζών', τότες βγάζουν αὐτὸ τῇ Πασκαλιάς τ' ἀβγὸ καὶ ντὴ μπουρουσιὰ 'ς ντὴν αὐλή, γιὰ νὰ παύσ' τοῦ χαλάζι»¹⁰. Εἰς τὴν Θράκην ἐπίσης εἰς περίπτωσιν χαλαζοπτώσεως ἐβγαζαν ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ τὴν πυροστιὰ καὶ τὴν ἄφηναν

1. ΚΑ, χφ. 3806, σ. 605 (Γέρμα Καστοριάς, 1974), χφ. 3666 Α', σ. 185 (Πήλιον, 1973).

2. Φ. Κοσκινός, Οἰκονομικά, ἐνθ' ἀνωτ.

3. I u v., Sat. 5, 517-518.

4. Γεωπονικά Ι, 14 καὶ 15.

5. ΚΑ, χφ. 2747, σ. 33 (Παλαιοχώριον Σιράκου Ἡπείρου, 1963).

6. ΚΑ, χφ. 1982, σ. 9 (Κονιατὴ Ἑλασσόνας, 1952).

7. ΚΑ, χφ. 2382, σ. 189 (Καλέντζιον Ἰωαννίνων, 1961). Βλ. καὶ χφ. 2389, σ. 37 (Τσαμουριά Θεσπρωτίας, 1961), 2442, σ. 143 (Βόιον Κοζάνης, 1962), 1823, σ. 2 (Παλατίτσια Βεροίας, 1953), 2394, σ. 109 (Καρυδιὰ Πέλλης 1961), 2171, σ. 38 (Ἐφόρα Ἡλείας, 1955).

8. ΚΑ, χφ. 2059, σ. 10 (1954).

9. Λογογ. 8 (1921-25), σ. 227.

10. Στίλβ. Κυριακίδου, Δεισιδαίμονιαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι (ἐκ Γκιουμουλτζίνας Θράκης), Λογογ. 2 (1910), σ. 406, ἀρ. 13 καὶ 416. Βλ. καὶ Δ. Ι. Καμπασακάλη, Ἱστορία τῆς Μπάλτζας, Θεσ/νίκη 1974, σ. 233.

ανάποδα. Ἐπάνω εἰς τὴν πυροστιὰ ἐβαζαν μιὰ σκούπα, ἔπαιρναν ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι τὸ λαμπροκέρι καὶ τὸ κόκκινο ἄβγρό, σταύρωναν τρεῖς φορές τὴν πυροστιὰ καὶ ἔλεγαν ἐπωδὴν¹. Εἰς τὴν περιοχὴν Σιατίστης «τοῦ πρώτου τ' ἄβγρό τοῦ βάζουμε στοῦ καντήλ', γιὰ νὰ τὸ ἔχουμε ἅμα κλώθει οὐ κινῶς γιὰ χαλάζ' νὰ τοῦ βγάλουμε ὄξου νὰ σταματήσ'». Μαζὶ μ' αὐτὸ βγάζουμε κι μιὰ εἰκόνα κι τὴν πυροστιὰ τὴν ρίχνουμε τ' ἀνάσκ' λα γιὰ νὰ σταματήσ' τοῦ χαλάζ'»². Εἰς τὸ Λυκοῦδι Ἐλασσόνος τοποθετοῦν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν «τὴν πυροστιὰ ἀνάποδα στὴν ἀστρέχα καὶ ἀνάμεσά της τὸ πρῶτο κόκκινο ἄβγρό τῆς Μ. Πέμπτης ποὺ βάφεται ξέχωρα καὶ τὸ κρατοῦν στοῦ εἰκονοστάσι ὅλη τὴ χρονιά»³. Τέλος εἰς τὴν περιοχὴν Πατρῶν «τὸ ἄβγρό τῆς πρωτόγεννης κόττας εἶναι πιὸ γερὸ καὶ τὸ βάφουν καὶ ὅταν πιάνη χαλάζι βάζουν τὴν πυροστιὰ ἀνάποδα καὶ τ' ἄβγρό στὴ μέση νὰ φύγῃ τὸ κακὸ μακρυνά»⁴.

Τὴν ἀνατροπὴν τῆς πυροστιᾶς συνοδεύει ἐνίοτε ἡ ρῖψις ἁλατος ἐπ' αὐτῆς ἢ εἰς τὴν πυράν. Ἔτσι εἰς τὴν Θράκην «ὅταν ἔρχεται σύννεφο ἀπὸ χαλάζι... ρίχνουν ἀνάσκελα τὴν πυροστιὰ καὶ μερικὰ σπειριά ἁλάτι»⁵, ἐνῶ εἰς Σιατίστην «ρίχνουν ἁλάτι στὴ φωτιά»⁶.

Ἡ δοξασία περὶ τῆς ἀποτρεπτικῆς δυνάμεως τῆς πυροστιᾶς στηρίζεται προφανῶς εἰς τὴν εὐρύτεραν πίστιν περὶ τῆς ἀποτρεπτικῆς δυνάμεως τῶν μετάλλων καὶ εἰδικώτερον τοῦ σιδήρου. Ἡ δύναμις τοῦ σιδήρου ἐνισχύεται εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν λόγῳ τῆς σχέσεώς του πρὸς τὴν πυράν. Ἐξ ἄλλου ἡ ρῖψις τῆς πυροστιᾶς ἀνάποδα ἀποσκοπεῖν εἰς τὸ νὰ στρέψῃ ἐπίστ' αὐτὴν τὸν χαλάζι.

Εὐρύτατα χρησιμοποιεῖται πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὸ μαυρομάνικο μαχαίρι⁷, διὰ τοῦ ὁποίου «κόβουν», ὡς λέγουν, «τὸ μαυρομάνικον» τὸ χαλάζι. Εἰς τὴν Θράκην, ὅπου χρησιμοποιεῖται πλῆθος μαγικῶν μέσων πρὸς ἀποτροπὴν τῆς χαλάζης, «ὅταν τὸ σύννεφο φαίνονταν ὅτι θὰ ἔπεφτε χαλάζι, ἔπαιρναν μαυρομάνικο μαχαίρι, ἀνέβαιναν πάνω στὸ σπῖτι καὶ ἀπὸ τὸ παράθυρο σταύρωναν τὸ σύννεφο, νὰ μὴ πέσῃ τὸ χαλάζι»⁸. Εἰς τὴν Μακεδονίαν «οἱ γριές βγάζουν τὸν δεμένο σουγιά ἀπὸ τὴν τσέ-

1. Ἐλ.π. Σαραντῆ, Προλήψεις Θράκης, Λαογρ. 13 (1950), σ. 212, ἀρ. 103.

2. ΚΑ, χφ. 1369, σ. 19 (Πελεκάνος Σιατίστης, 1939). Βλ. καὶ Κ. Α. Ρωμαίου, Μικρὰ μελετήματα, Παράρτ. περ. «Ἑλληνικά» 7 (1955), σ. 93 καὶ Μακεδον. Ἡμερολόγιον, ἔτ. 1934, σ. 115, ΚΑ, χφ. 3646, σ. 126 («Ἅγιος Γεώργιος Γρεβενῶν, 1973»), χφ. 3333, σ. 121 (Ζώνη Βοῖου Κοζάνης, 1968).

3. ΚΑ, χφ. 1975, σ. 70 (1953).

4. ΚΑ, χφ. 1968, σ. 42 (Ξηροχώριον, 1953).

5. ΚΑ, σ. 3047, σ. 5 (Ἀβδέλλα Διδυμοτείχου, 1966). Βλ. καὶ Ἐλ.π. Σαραντῆ, Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι τῆς Θράκης, Λαογρ. 15 (1953-54), σ. 429, 495. ΚΑ, χφ. 1103 Α', σ. 31 (Δαμασκηνέα Κοζάνης, 1937).

6. Κ. Α. Ρωμαίου, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 115 καὶ 120. Εἰς τὴν περιοχὴν Τριχωνίδος τὸ χαλάζι σταματᾷ «ἂν τὸ σταυρώσουν τρεῖς φορές με ἁλάτι» (ΚΑ, χφ. 3658, σ. 23 [Ψηλόβραχον Τριχωνίδος] 1973).

7. Α. Α. Παπαδοπούλου, Νεφοδιώκται, ΗΜΕ, 1927, σ. 276.

8. Ἐλ.π. Σαραντῆ, Προλήψεις Θράκης, Λαογρ. 13 (1950), σ. 212-213.

πη τους καὶ σταυρώνουν τρεῖς φορές τὸν οὐρανόν, γιὰ νὰ σταματήσῃ τὸ χαλάζι»¹, ἐνῶ εἰς τὴν "Ηπειρον ἡ πρᾶξις αὐτὴ συνοδεύεται καὶ ὑπὸ ἐπώδης².

Ἡ χρῆσις μαυρομάνικου μαχαίριου διὰ τὴν ἀποτροπὴν τῆς χαλάζης εἶναι γνωστή, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Εἰς τὸ Ἱατροσόφιον τοῦ Σταφιδᾶ (1384) συνιστᾶται νὰ γράφουν εἰς περίπτωσιν χαλάζης τοὺς ψαλμοὺς 102, 103 καὶ νὰ τοὺς «θέτῃ τις εἰς τὸ κύτος τοῦ καραβίου καὶ κρατῶν μανρομάνικο μαχαίρην νὰ λέγῃ "ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος..."»³. Περαιτέρω εἰς Νομοκάνονα τοῦ ΙΖ' αἰ. ἀναφέρεται ὅτι «ἀποδένουσι τὴν χάλαζαν μὲ μαυρομάνικο μαχαίρην»⁴ καὶ εἰς χειρόγραφον τοῦ ΙΗ' αἰ.: «ὅταν ἰδῇς ὅπου ἀρχίζει νὰ πέφτῃ χαλάζιν τῆς ὥρας νὰ ἔχῃς μαυρομάνικον μαχαίρην ἢ ξύλινα ἢ κοκκαλένια τὰ μανίκια, νὰ τὸ πάσης εἰς τὸ χέριν σου τὸ δεξιόν, νὰ σταματήσῃς τὰ νέφη καθὼς εἶναι...»⁵.

Ἄλλοτε τὴν θέσιν τοῦ μαχαίριου λαμβάνει τὸ δρεπάνι, διὰ τοῦ ὁποίου «σταυρώνουν»⁶ τὸν ἀέρα διὰ νὰ ἀλλάξῃ πορείαν ἢ θύελλα ἢ νὰ «γυρίσῃ πίσω»⁷. Εἰς "Ηπειρον «ἅμα πέφτῃ δυνατὸ χαλάζι ἢ βροχὴ μὲ συχνούς κεραυνούς... τότε ξορκίζομε τὸ κακὸ πετῶντας ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ τὴν κρεμαστάλα, κάπτετε δὲ μαζὶ καὶ τὴν πυροστιὰ καὶ τὸ σιδερένιο φτυάρι τῆς γενιᾶς»⁸. Τέλος εἰς τὴν Μακεδονίαν «ἐρριχταν ἔξω τὴν πυροστιὰ, τὴ μαχιά, τὸ δρεπάνι καὶ ἄλλα σιδερένια ἀντικείμενα»⁹.

Χρῆσις μετὰλλων γενικῶς πρὸς τὸν ἀπὸ τῆς σφοδρῆς μαρτυρεῖται καὶ εἰς δημῶδη μεσαιωνικὰ κείμενα. Ἔτσι εἰς τὸν προαναφερθέντα Νομοκάνονα (ΙΖ' αἰ.) ἀναφέρεται ὅτι «ὅταν ἐπιπῇ χάλαζα, ἔροιστον ἐπὶ τὴν πόρτα δι' ἐμπόδιον»¹⁰ εἰς ἄλλο δὲ κείμενον λέγεται: «γράφον ἐν χαλκῷ πύλας παλαιότεραν ἐξόρκισον κατὰ χαλάζης...»¹¹.

Ἄλλος τρόπος, διὰ τοῦ ὁποίου πιστεύεται ὅτι ἀπομακρύνεται ἡ χάλαζα, εἶναι ὁ διὰ πυροβολισμοῦ, «γιὰ νὰ σκορπίσῃ τὸ θυμωφόρ»¹² ἢ «γιὰ νὰ σταματήσῃ τὸ κα-

1. ΚΑ, χφ. 2169, σ. 2 (Ἀγία Παρασκευὴ Κοζάνης, 1955).

2. ΚΑ, χφ. 2302, σ. 114 (Χουλιαράδες Ἱωαννίνων, 1959).

3. Ἱω. Σταφιδᾶ, Ἱατροσόφιον, ἐν Legrand, Bibl. Gr. Vulg. 2, 22.

4. Ν. Γ. Πολίτου, "Ἐν κεφάλαιον νομοκάνονος, Λαογρ. 3 (1911-12), σ. 386. Πρβλ. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΗ 6, ἐν Ἀθήναις 1957, σ. 185.

5. G. Abbott, Makedonian Folklore, 1903, σ. 363. Πρβλ. καὶ Λαογρ. 8 (1921), σ. 323.

6. ΚΑ, χφ. 1982, σ. 9 (Κονιατὴ Ἑλασσόνας, 1952). Βλ. καὶ χφ. 2394, σ. 401 (Ἰδα Πέλλης, 1961).

7. ΚΑ, χφ. 1982, σ. 9.

8. Βλ. Βασιλ. Παυλίδην, εἰς Ἡπειρωτικὴν Ἑστίαν 19 (1970), σ. 467, ἀρ. 165. Βλ. αὐτ., σ. 318. Ὁμοίως εἰς τὴν περιοχὴν Θεσπρωτίας «ὅταν ἀστράφτῃ... ἡ ρίχνη χαλάζι, ρίχνομε ἕνα σίδερο ἢ κάρβουνα ἔξ' ἀπὸ τὴν ἐγκωνή» (ΚΑ, χφ. 2277 Δ', σ. 11, 1958).

9. ΚΑ, χφ. 2389, σ. 37 (Σωσάνδρα Πέλλης, 1961).

10. Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 387.

11. Froehner, Kritische Analekten, ἐν Philologus Suppl. 5, 45. Βλ. παρὰ Φ. Κουκουλέ, ΒΒΗ 6, σ. 227.

12. Παν. Γρίσπου, Μαγικὰ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι Χαλκιδικῆς, Λαογρ. 11 (1934), σ. 273.

κόν»¹ καὶ διὰ κρούσεως τῶν κωδόνων τῶν ἐκκλησιῶν «για νὰ φύγῃ τὸ χαλάζι»² ἢ «για νὰ στρίψῃ ἡ θεομηνία»³ καὶ «νὰ διαλυθῇ, για νὰ μὴ χτυπήσῃ τ' ἀμπέλι»⁴. Εἰς τὴν περιοχὴν Διδυμοτείχου «ἂν ὑπάρχῃ ὄπλο, πυροβολοῦν στὸν ἄέρα για νὰ σκια-χτῇ καὶ νὰ διαλυθῇ τὸ σύννεφο ἢ χτυποῦν ἄδαιο τενεκέ»⁵.

Κατ' ἄλλην εὐρέως διαδεδομένην ἀντίληψιν, διὰ νὰ σπάσῃ ἡ θεομηνία, ἐξέρχεται τὸ πρωτότοκον καὶ ἀμφιθαλὲς⁶ τέκνον τῆς οἰκογενείας εἰς τὴν αὐλήν, λαμβάνει «τρία σπειριά» χαλάζης καὶ τὰ θραύει μὲ τὰ δόντια του⁷. Εἰς Καρυδέαν Πρεβέζης «για νὰ πάψῃ τὸ χαλάζι οἱ πρωτότοκοι ἄντρες τρῶνε τρία σπειριά χαλάζι»⁸. Εἰς Ἕπειρον καὶ Θεσσαλίαν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀποτελεσματικώτερα θεωρεῖται ἡ ἐξοδος ἐκ τῆς οἰκίας πρωτοτόκου κόρης, καὶ μάλιστα Μαρίας ὀνομαζομένης⁹, ἡ ὁποία ἀρπάζει λίγο χαλάζι καὶ τὸ τρώγει¹⁰. Εἰς Μακεδονίαν ἐπίσης προτρέπουν τὸ τελευταῖον τέκνον, «τὸ σουγκάσι», νὰ φάγῃ χάλαζον, διὰ νὰ σταματήσῃ ἡ πτώσις τῆς¹¹.

Ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἀρχαιότητά της παρουσιάζει ἡ συνήθεια εἰς τὴν Ἕπειρον νὰ καταφεύγουν οἱ κηπουροί, διὰ νὰ σταματήσουν τὴν χαλαζόπτωσην, εἰς εἰδικὴν μάγισσαν. Ἡ μάγισσα αὕτη «ἀφοῦ ἡ παρθένη ἤδη ἔστειλε σημάδι, ξέπλεκε τὰ ἄσπρα της μαλλιά, γύριζε τὴ φούστα της ἀνάποδα, καὶ ἔβαλε μιὰ σκουριασμένη τρίποδὴ πυροστιὰ, τὴν ἔστηνε στὴν μέση τῆς αὐτῆς ὡς γὰρ γύριζε ἐπάνω». Κάποιος «ἔκοβε τὴ φλέβα τοῦ χεριοῦ του ... ἀκατάληπτα ἀποστρέφοντάς τινι ὑψώνονταν πρὸς τὸ ἄπειρον»¹². Πρόκειται ἔδω περὶ μαγικῆς πράξεως ἐν ὁποίᾳ διὰ τρυφοβὰς ἡλικίας συντοφῶς παραδίδει ὁ Κουσαντικὸς κείμενος ἐν εἰς Μιέθωνα χαλάζην μεθυστικὰ καὶ ἐπωδαῖς ἀνθρώπους ἀποτρέποντας¹³. Περαιτέρω ὁ Πλούταρχος ὁμιλεῖ περὶ

1. ΚΛ, χφ. 2747, σ. 33 (Παλαιοχώριον Σιράκου, 1963).

2. Βλ. Ἀν. Μητροπούλου, εἰς «Λαογραφία Κερασσιᾶς Ἀρχαδίας», Ἀθῆναι 1966, σ. 202.

3. ΚΛ, χφ. 2175, σ. 36 (Κεραμιδιά Ἡλείας, 1955). Βλ. καὶ Δ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα λαογραφικά ἐξ Αἰτωλίας, Λαογρ. 12, σ. 21, Παν. Γρίσπου, ἐνθ' ἀνωτ., ΙΑ, χφ. 821, σ. 79 (Φθιώτις-Φωκίς), ΚΛ, χφ. 2031, σ. 33 (Μ. Γότιστα Ἕπειρου, 1953), χφ. 2169, σ. 2 (Ἀγία Παρασκευὴ Κοζάνης, 1955).

4. Ν. Φλούδα, Βυζικιώτικα 3, Ἀθῆναι 1963, σ. 39.

5. ΚΛ, χφ. 3047, σ. 5 (Ἀβδέλλα Διδυμοτείχου, 1966). Περὶ τῆς ἀποτρεπτικῆς δυνάμεως τοῦ μεταλλικοῦ θορύβου κατὰ τῶν δαιμονικῶν ὄντων γενικώτερον βλ. HDA 5 (1932), στ. 938 κέξ.

6. Ἀρχ. Θρ. Θησ. 12 (1945-46), σ. 162.

7. ΚΛ, χφ. 2169, σ. 2 (Ἀγία Παρασκευὴ Κοζάνης, 1955). Τὴν αὐτὴν συνήθειαν εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ Ἕπειρον. Βλ. χφ. 3769, σ. 286 (Παλαδάριον Προύσης Μ. Ἀσίας, 1973), χφ. 1908 Γ', σ. 118 (Κόνιτσα 1953).

8. ΚΛ, χφ. 3007, σ. 105, 1966.

9. ΚΛ, χφ. 2031, σ. 33 (Μ. Γότιστα Ἕπειρου, 1953).

10. ΚΛ, χφ. 1571, σ. 184 (Ζαχόριον, 1940). Πρβλ. χφ. 1969, σ. 9 (Σαραντάπορον Ἐλασσόνορος, 1953).

11. ΚΛ, χφ. 2494, σ. 36 (Ὀμαλὴ Βοῖου Κοζάνης, 1962). Βλ. καὶ χφ. 2394, σ. 401 (Ἰδα Πέλλης, 1961).

12. Χρυσάνθης Ζιτσιαῖα, Ἡ κυρὰ Λένκω ἡ μάγισσα, Ἕπειρωτικὴ Ἑστία 3 (1954), σ. 411.

13. Πανσ. 2, 34, 3.

χαλαζοφυλάκων, ἐχόντων ὡς ἔργον νὰ ἀποτρέπουν τὴν χάλαζαν «διὰ τινων παραδόξων τελετῶν» καὶ «αἵματι σπάλακος ἢ ρακίοις γυναικείοις»¹. Εἰς τὰ νόθα ἐξ ἄλλου συγγράμματα Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος γίνεται λόγος περὶ (νεφοδιωκτῶν), οἱ ὅποιοι δύνανται νὰ ἀποτρέπουν τὴν χάλαζαν, καὶ εἰς νομοκάνονα τοῦ Φωτίου ἀναφέρονται οἱ διὰ μαγικῶν πράξεων τὴν χάλαζαν ἐπίσης ἀποτρέποντες².

Αἱ ἐπωδαὶ αἱ ὁποῖαι συνοδεύουν τὴν μαγικὴν πρᾶξιν πρὸς κατάπαυσιν τῆς χαλάζης κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ποικιλίαν των. Ἔτσι εἰς τὴν περιοχὴν Κορινθίας (καρφώνουν) τὴν χάλαζαν μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι, τὸ ὁποῖον ἐμπηγνύουν εἰς τὸ ἔδαφος λέγοντες τὰ ἑξῆς: «Μάνα καὶ θυγατέρα πηγαῖναν στὴν ἀκροπελαγιά κι ἀπαντήσαν τὸ Χριστὸ καὶ τὴν Παναγιά· στάθηκαν· ἔτσι νὰ σταθῇ καὶ τὸ χαλάζι ὅξω ἀπὸ τὰ ὄρη, ὅξω ἀπὸ τὸν τόπο· νὰ πάη στ' ἄγρια βουνά, ὅπου πετεινὸς δὲ λαλεῖ, σκυλλὶ δὲ βαβίζει, παπᾶς δὲ λειτουργεῖ. Στῶμεν καλῶς»³. Εἰς τὴν Ἠπειρὸν ἐπίσης «σταυρώναν πρὸς τὸ μέρος ποῦ ἔρχεται τὸ χαλάζι μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι λέγοντας: “ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος” καρφώνοντας τὸ μαχαίρι στὴ γῆ»⁴.

Περὶ τῆς συνηθείας ταύτης ἔχομεν μάλιστα μαρτυρίαν εἰς δημῶδη μεσαιωνικὰ κείμενα⁵. Εἰς τὸ ἀναφερθὲν χροῖον τοῦ 17^{ου} αἰ. ἀναγράφεται: «ὅταν ἰδῇς ὅπου ἀρχίζει νὰ πέφτῃ χαλάζιν· τῆς ὥρας νὰ ἔχῃς μαυρομάνικον μαχαίριον ἢ ξύλινον ἢ κοκκαλένιον τὰ μανίκια, νὰ τὸ πάρῃς εἰς τὸ χεῖρὶν σου τὸ ὅτε ἴδῃς τὴν σταματήσῃς τὰ νέφη καθὼς εἶναι ἥγων· καὶ τὰ στούρῃς εἰς τὸν ἀέραν· ὅτε σὺ ἀπὸ τὴν βροχὴν καὶ τὸ χαλάζι· καὶ ἐκτὸς τούτου ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, καὶ καθὼς τὸ εἶπῃς παρευθὺς νὰ καρφώσῃς τὸ μαχαίριον εἰς τὰ βλάν ἢ εἰς τὴν γῆν καὶ τῆς ὥρας στέκεται τὸ χαλάζιν»⁶.

Τέλος εἰς Σαραντάπορον Ἐλασσόνας τὴν ἐκτετατὴν τῆς πυροστιᾶς καὶ τὸ «σταυρωμα» τοῦ νέφους μὲ δρεπάνι ἀκολουθεῖ ἡ ἑξῆς ἐπὶ δὴ: «Πίσω κούρβα στὰ βουνά, στὸν ἔρημο τὸν τόπο, ποῦ ψένει ὁ ἥλιος τὸ ψωμί καὶ κουριά δὲν πιάνει, ποῦ δὲ λαλεῖ κόκοτας καὶ δὲ λαλοῦν τ' ἀρνίθια, πρὶν δὲ γίνονται νύφες καὶ γαμπροί»⁷.

Εἰς τὴν Θεσσαλίαν ὁ ἱερεὺς συμμετέχων εἰς τὴν προσπάθειαν καταπαύσεως τῆς χαλάζης «σταυρώνει μὲ τὸ σταυρὸ του τὸ σύννεφο ποῦ ἔχει χαλάζι καὶ λέγει: “ὁρκί-

1. Πλουτ., Συμποσιακῶν 7, 2, 2^ο Senec., Quaest. Nat. 4, 6. Ὁ Διόδωρος Σικελιώτης ἀναφέρει περὶ τῶν Τελχίνων τῆς Ρόδου πλὴν ἄλλων ὅτι ἦσαν γόνιμες, οἱ ὁποῖοι ἠδύναντο νὰ προκαλοῦν βροχάς, χαλάζας καὶ χιόνιας, ὅπου ἤθελον (Βιβλ. 5, 55). Πρβλ. Κλήμ. Ἀλεξ., ἐνθ' ἀνωτ. καὶ Γεωπονικά 1, 14: «Γυνὴ ἔμμηρος δεῖξάτω τὰ αἰδοῖα αὐτῆς χαλάξῃ καὶ ἀποστρέφει».

2. Βλ. Φ. Κουκουλέ, Μνεία δεισιδαιμονιῶν τινων καὶ μαγικῶν συνηθειῶν εἰς Νομοκάνονας, «Εὐχαριστήριον», τιμητικὸς τόμος Ἀμίλια Ἀλιβιζάτου, Ἀθήναι 1958, σ. 230-231 καὶ Α. Α. Παπαδοπούλου, Νεφοδιώκται, ἐνθ' ἀνωτ., ὅπου καὶ αἱ παραπομπαὶ εἰς τὰ κείμενα.

3. Λογρ. 8 (1921), σ. 336. Πρβλ. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ 6, σ. 198.

4. ΚΑ, χφ. 2302, σ. 114 (Χουλιάρδες Ἠπείρου, 1959).

5. Ἰω. Σταφιδᾶ, Ἱατροσόφιον, ἐνθ' ἀνωτ., 2, σ. 22. Froehner, ἐνθ' ἀνωτ. 5, σ. 185, 5, 45.

6. G. Abbott, Makedonian Folklore, 1903, σ. 363. Βλ. καὶ ἀνωτ., σ. 59. Πρβλ. Φ. Κουκουλέ, ΒΒΠ 6, σ. 185 καὶ Λογρ. 8 (1921), σ. 323.

7. ΚΑ, χφ. 1969, σ. 9 (1953). Πρβλ. χφ. 1975, σ. 70 (Λυκούδι Ἐλασσόνας, 1953).

ζω σε σύννεφον»¹, ἐνῶ εἰς τὴν "Ἡπειρον ἀβγαίνει ἔξω μὲ τὸ ἀρτοφόριον καὶ ἀπαγγέλλει στίχους τῆς Ἀναστάσεως καὶ σκορπίζεται τὸ σύννεφο ἀμέσως»². Εἰς τὴν Θράκην σταυρώνουν τὸν οὐρανὸν διὰ τοῦ κηρίου τῆς Ἀναστάσεως καὶ λέγουν: «Τὸ χαλάζι νὰ πάη στ' ἄγρια βουνά καὶ στ' ἄκαρπα τὰ δέντρα, ἄνθρωπος ποὺ δὲν πατεῖ καὶ πετεινὸς ποὺ δὲ λαλεῖ». Ἀπὸ τὴν ἰδίαν περιοχὴν προέρχεται τέλος καὶ ἡ μεμονωμένη, καθ' ὅσον γνωρίζω, περίπτωση τῆς προσπαθείας καταπαύσεως τῆς χαλάζης διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν κολλύβων τοῦ ἁγίου Θεοδώρου³.

Αὕτη εἶναι συναφὴς πρὸς μαρτυρίαν εἰς τὸν νομοκάνονα τοῦ ΙΖ' αἰ., κατὰ τὴν ὁποίαν τὴν Μ. Πέμπτην ἐμοίραζον κόλλυβα καὶ «συνεχώρουν τὴν χάλαζαν νὰ μὴν πέσῃ»⁴.

RÉSUMÉ

Croyances populaires concernant la grêle et les moyens utilisés pour l'éviter ou l'arrêter

par Aikaterini Polymerou

Il est connu que la chute de grêle cause parfois des dégâts importants dans la production agricole de façon qu'elle soit considérée comme de fâcheux de Dieu pour les hommes qui commettent des péchés. Les que:

a) la naissance d'enfant naturel, b) les liaisons amoureuses profanes, c) la conversion d'un chrétien à la religion d'Islam, d) la destruction des biens d'un monastère, e) la violation du repos pendant la fête d'un saint.

Les hommes recourent à la puissance de la divinité pour se protéger de son courroux en s'abstenant surtout de tout travail en période de fête d'un saint etc.

A part les moyens religieux le laboureur recourt aussi à une série de moyens magiques: tracer un cercle magique autour du champ, enterrer des oeufs de Pâques dans le vignoble, jeter à la cour de la maison des oeufs de Pâques ou un trépied ou d'autre sorte d'objets métalliques, utiliser de couteau à manche noir pour exorciser les nuages en recitant une incantation. Enfin on a recours à des magiciens.

Les moyens magiques étaient aussi utilisés pendant l'antiquité (cf. Paus. 2,34,3, Plut. Συμποσιακῶν 7,2,2). A l'époque byzantine et aux temps modernes certains de ces moyens ont été vêtus de l'esprit chrétien.

1. ΚΑ, χφ. 1975, σ. 70 (Λυκούδι Ἐλασσόνος, 1953).

2. ΚΑ, χφ. 2739, σ. 63 (Ἀσπὺς Πρεβέζης, 1963).

3. Ἐλ. π. Σαράντη, Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι Θράκης, Λογογρ. 13 (1950), σ. 212 ἀρ. 103.

4. Ν. Γ. Πολίτου, Ἐν κεφάλαιον νομοκάνονος, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 387.